

16. Соколов Ю. Интеграция как условие воспроизводства промышленного капитала // Экономист. — 2006. — № 8. — С. 21—28.
17. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія / За ред. Д. Г. Лук'яненка. — К.: КНЕУ. — 2001. — 538 с.
18. Стратегії розвитку України: теорія і практика / За ред. О. С. Власюка. — К.: НІСД, 2002. — 864с.
19. Сухоруков А. І., Григоренко В. К. Пріоритети економічної інтеграції України на просторі СНД // Стратегічна панорама. — 2007. — №3. — С. 126—129.
20. Україна-Росія: Проблеми економічної взаємодії: Монографія / За ред. Пирожкова С. І., Губського Б. В., Сухорукова А. І. — К.: НІУРВ, 2000.
21. Українсько-російські відносини: економічний аспект: Монографія / Пирожков С. І., Губський Б. В., Сухоруков А. І., Бурмістров М. П., Шестопапов Г. Г. — К.: НІУРВ, 1998.
22. Центральный банк России // www.cbr.ru
23. Федеральная служба государственной статистики // www.gks.ru
24. Філіпенко А. С. НЕП: як не випасти із глобального цивілізаційного поступу // Урядовий кур'єр. — № 10, 20 січня 2005 року. — С. 6—7.

Стаття надійшла до редакції 06.07.2008

УДК: 339.923

В. В. Трофимова, канд. екон. наук,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

КЛЮЧОВІ КОМПОНЕНТИ НАЦІОНАЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті запропоновано авторський підхід до визначення сутності та структури провідних сучасних національних економічних моделей. Визначено чотири кластери ключових компонент національних економічних моделей та обґрунтовано їх глобалізаційний характер. Визначено зміст терміну «валентність» компоненти національної економічної моделі та розроблено методичні підходи до аналізу валентності компонент, що здатні забезпечити самодостатність національного економічного розвитку в умовах глобалізації.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: модель, національна економічна модель, глобалізація, компонент, власність, державне регулювання, ринкове саморегулювання, корпоративна система, соціалізація, інноваційність, інтелектуалізація, технологічність, безпечність, конкурентоспроможність, суспільна відповідальність, алокація ресурсів, транснаціоналізація.

Сукупність сучасних національних економічних моделей являє собою яскраву палітру, яка складається з гама різноманітних і взаємопов'язаних елементів. Сучасні методологічні підходи дозволили визначити величезну кількість таких елементів. Проте, складність подальшого аналізу полягає в тому, що сьогодні залишаються невизначеними нові якісні характеристики та наслідки взаємного впливу цих елементів у глобалізаційну епоху. Сучасні дослідження елементів національних економічних моделей характеризуються фрагментарністю, прагненням до абсолютизації окремих компонент, нівелюванням значення неекономічних чинників розвитку, не враховують багатоваріантність їх взаємодії на різних етапах циклічного економічного розвитку. Як наслідок, використання теоретично побудованих конструкцій моделей у практиці управління національними економіками на сучасному глобалізаційному етапі розвитку стає неможливим.

Глобальна спільнота національних суспільств потребує нового комплексного бачення можливостей щодо забезпечення власної самодостатності в умовах глобалізації, трактування якої нині має ґрунтуватись на запереченні можливості автаркії як такої. Розуміння самодостатності як здатності забезпечувати фінансування економіки за рахунок власних джерел [1, с. 243] потребує розширення, адже у такому сенсі на сучасному етапі розвитку жодна країна не може бути самодостатньою. На противагу такому вузькому розумінню самодостатності, Ф. Бродель вважає, що самодостатній економіці притаманна певна органічна єдність, що забезпечується дією внутрішніх зв'язків та обмінів [2, с. 12]. В. Іноземцев [3, с. 255] називає несамоодостатніми національні економічні моделі, в яких порушений принцип еволюційного гармонійного розвитку. Є. Райнерт [4], Ж. Стігліц [5] підтримують цю тезу, досліджуючи механізми впливу глобалізації на розвиток національних економічних моделей та наголошуючи на тому, що одним з чинників подальшої дивергенції країн стали результати імплантації елементів західних національних економічних моделей до економік країн, що розвиваються за іншими моделями. Нині в умовах посилення економічного, технологічного та навіть культурного розриву країн з високим рівнем добробуту населення щодо країн, які лише прагнуть досягти цього, відсутні реальні рецепти ефективного досягнення цієї мети, оскільки в них не визначені пріоритети розвитку, які повинні будуватись на основі принципів національної самодостатності. Дискусійним також залишається питання щодо співвідношення рівня самодостатності

економік США, європейських країн та Японії, які репрезентують найвищий рівень розвитку сучасних національних економік.

Традиційне вирішення наукової проблеми щодо визначення сутності елементів національних економічних моделей присутнє у працях М. Шніцера [6], С. Бріттана [7], Дж. Сакса [8], М. Альбера [9]. Такий підхід знайшов своє відображення у підручниках вітчизняних авторів Г. І. Башнянина [10], О. О. Беляєва [11], Б. Ф. Заболоцького [12], Б. В. Кульчицького [1], П. М. Леоненко, О. І. Черепніної [13] тощо. Оскільки в основі існуючої системи класифікації національних економічних моделей перебуває кілька статичних елементів, таких як співвідношення ринкового та державного регулювання, власність, алокація ресурсів тощо, які відображають лише певну частину реальних економічних процесів, тому й існуючи підходи до класифікації моделей потребують оновлення.

Дослідженню певних аспектів самодостатнього розвитку національних економічних моделей в умовах глобалізації присвячені наукові праці провідних вітчизняних вчених А. О. Амоши [14], А. М. Поручника [15], Н. О. Татаренко [16]. Разом з тим, відсутні дослідження, які б системно визначали компоненти національних економічних моделей щодо забезпечення нової якості національної самодостатності, яка нині формується в глобальному середовищі.

Метою даної статті є визначення ключових компонент сучасних національних економічних моделей, які зумовлюють забезпечення національної самодостатності в умовах глобалізації економічного розвитку.

З появою нових елементів економічного життя традиційна схема аналізу механізмів функціонування національних економік зазнає суттєвих змін. У найбільш розвинених країнах світу формується нова модель економіки, аналіз окремих ознак якої призвів до виникнення концепцій інформаційного суспільства, економіки знань, технотронного суспільства тощо. Намагаючись пояснити сутність новітніх механізмів національного економічного розвитку, вчені прагнуть розробити універсальні підходи до аналізу сучасних моделей та їх елементів. Так, у концепції економічного метаболізму російського вченого М. І. Мікульського розвиток національної моделі забезпечують функціональні економічні системи на кшталт системи формування та підтримки конкурентного середовища, забезпечення стабільності грошової одиниці та прийняттого рівня інфляції, захисту навколишнього середовища, підтримки вітчизняних товаровиробників тощо [17].

Вирішуючи поставлені у даній статті завдання, автор пропонує вирізняти чотири кластери компонент національних економічних моделей, які є ключовими для функціонування сучасних національних економік в епоху глобалізації (рис 1). Новизна застосовуваного автором підходу до аналізу основних сучасних національних економічних моделей полягає у визнанні та обґрунтуванні глобалізаційного характеру кожної її ключової компоненти. Відсутність будь-якої з цих компонент у національній економічній моделі на сучасному етапі економічного розвитку робить її вразливою як до екзогенних, так і ендогенних впливів, а тому несамодостатньою. У кожній моделі спостерігається різний характер взаємодії компонент та послідовність їх розвитку. Навіть у межах однієї моделі спостерігається різноманітність їх поєднання залежно від етапу економічного розвитку.

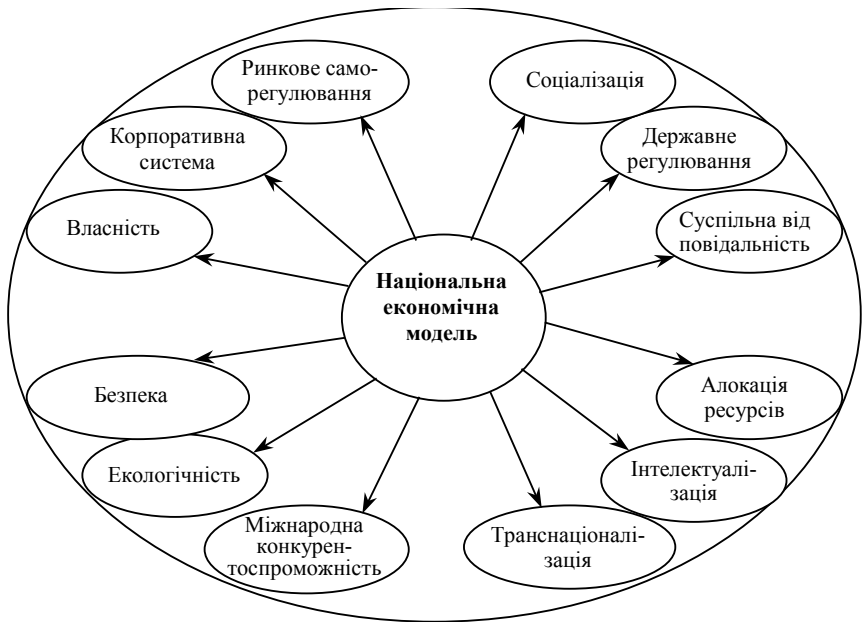

Рис. 1. Ключові компоненти національної економічної моделі (складено автором)

Ключові компоненти національної економічної моделі — це її складові, базові частини, які становлять зміст і структуру моделі. Новизна підходів до аналізу полягає у тому, що автор пропонує розглядати ключові компоненти не лише як статичні інститути, а

й як динамічні механізми організації та функціонування національної економіки.

Вперше автор пропонує визначити проекцію кожного компонента стосовно інших компонент і охарактеризувати її показником валентності. Валентність виступає як характеристика сили впливу (позитивного, нейтрального або негативного) одного компонента на інший за умов одночасного розвитку інших компонент у тому самому напрямку. Валентність пропонованих автором компонент представлено у табл. 1.

Таблиця 1

ВАЛЕНТНІСТЬ КОМПОНЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕЛІ

	Власність	Корпоративна система	Ринкове саморегулювання	Державне регулювання	Суспільна відповідальність	Соціалізація	Інтелектуалізація	Алокація ресурсів	Транснаціоналізація	Міжнародна конкурентоспроможність	Безпечність	Екологічність
Власність	X	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Корпоративна система	+	X	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+
Ринкове саморегулювання	+	+	X	-	-	-	-	+	+	+	-	-
Державне регулювання	+	+	-	X	+	+	+	+	+	+	+	+
Суспільна відповідальність	+	+	-	+	X	+	+	+	-	-	+	+
Соціалізація	+	-	-	+	+	X	+	+	-	-	+	+
Інтелектуалізація	+	+	-	+	+	+	X	+	+	+	+	+
Алокація ресурсів	+	+	+	+	+	+	+	X	+	+	+	+
Транснаціоналізація	+	+	+	+	-	-	+	+	X	+	-	-
Міжнародна конкурентоспроможність	+	+	+	+	-	-	+	+	+	X	+	+
Безпека	+	+	-	+	+	+	+	+	-	+	X	+
Екологічність	+	+	-	+	+	+	+	+	-	+	+	X

Складено автором.

Примітка:

+ позитивний вплив,

- негативний вплив

X — немає значення

Врахування принципу валентності дозволяє розробити механізми розвитку певних компонент, визначити стагнуючі компоненти та системно проаналізувати стан національної економіки. Пропонований нами підхід також дозволяє долати деякі обмеження, адже у синергетичному світі відсутність певного елемента може бути компенсована за рахунок іншого або сумарного потенціалу всієї системи.

Отримані таким чином результати можуть бути використані для розробки стратегії національного економічного розвитку шляхом забезпечення інструментарію чіткої ідентифікації сфер, напрямків та механізмів, задля розвитку яких мають бути мобілізовані ресурси на кожному етапі економічного циклу. Наприклад, неможливим є одночасне поєднання заходів економічної політики, спрямованих на розвиток таких компонент, як ринкове саморегулювання та соціалізація економіки через їх негативну валентність по відношенню один до одного. Спроба їх поєднати спричиняє виникнення конфлікту у суспільстві, що підтверджує зокрема досвід економічної політики, проваджуваної у пострадянських країнах. Зрозумілим є прагнення уряду підтримати високі стандарти соціального забезпечення населення, проте дієві та потужні заходи соціальної політики можуть мати місце виключно за умов належного фінансового забезпечення.

Адекватне ресурсне забезпечення соціальних програм не може бути реалізоване на початковому етапі економічного зростання та не може розглядатися як пріоритет розвитку в умовах необхідності мобілізації національних зусиль з метою виходу на траєкторію сталого економічного зростання.

За принципом валентності задля забезпечення чільного місця у системі міжнародного поділу праці необхідним є підвищення рівня інтелектуалізації, технологічності, інноваційності. Разом з тим за нових умов розвитку в глобальному середовищі у випадку нехтування розвитком механізмів безпеки та екологічності певна національна економіка приречена втрачати здобуті позиції у рівні міжнародної конкурентоспроможності.

Запропонований автором підхід до визначення сутності ключових компонентів дає можливість сформулювати методологічну базу для розробки критеріїв національної самодостатності кожної країни. Таким чином, це означає що сутність ключових компонент національних економічних моделей має глобалізаційний характер. Глобалізаційна сутність ключових компонент досліджуваних національних економічних моделей зумовлена об'єктивними процесами, що відбуваються у світовій економіці. Зокрема

базовий для всіх національних економічних моделей інститут власності, який протягом сторіч мав виключно національний характер та регулювався національним законодавством країн, нині зазнає глобалізаційних трансформацій у кількох напрямках. По-перше, відбулася цивілізаційна уніфікація інституту власності як такого, адже у правовій системі будь-якої країни можна знайти однакові форми власності та базові права власності. По-друге, в результаті аналізу структури суб'єктів власності, зокрема на землю, рухоме та нерухоме майно, засоби виробництва, інтелектуальну власність тощо, які становлять суттєву частину національного багатства певної країни, значна частка належить іноземним власникам, переважно транснаціональним бізнес-структурам. Особливого значення набуває транснаціоналізація інтелектуальної власності, адже дозволяє транснаціональним корпораціям визначати умови розвитку країн, а іноді й контролювати їх (таку стратегію зокрема у пострадянських країнах використовує компанія «Майкрософт» у сфері програмного забезпечення). По-третє, слід відзначити формування глобальних інститутів та механізмів захисту прав власності, насамперед, інтелектуальної (Всесвітньою організацією інтелектуальної власності під егідою ООН створений та розвинений нині до досконалості механізм захисту прав власності глобальних акторів).

Специфічність національних корпоративних систем, які визначають історично сформовані та культурно детерміновані форми, види та умови здійснення підприємницької діяльності, нині втрачає свою значимість. Національні моделі менеджменту активно запозичують елементи один одного, з одного боку, збагачуючі національні моделі, а з іншого, сприяючи, як правило, нівелюванню національного фактора у практиці глобального менеджменту. Стратегічний менеджмент ТНК використовує національні особливості корпоративних систем з метою оптимізації власної операційної та фінансової діяльності у глобальному масштабі. Уряди країн адаптують окремі елементи власних корпоративних систем до вимог транснаціонального бізнесу в локальних масштабах (вільні економічні зони) або в масштабах усієї країни (офшорні зони) з метою залучення іноземних інвесторів або вирішення певних завдань економічної політики. За висловом О. Г. Білоруса, формується «мегакорпоративний світовий економічний порядок», адже у глобальному світі корпорація може бути лише глобальною, що зумовленістю глобальністю самого ринку [18].

Суспільна відповідальність та соціалізація є сутнісними характеристиками сучасних самодостатніх національних економічних

моделей. Найвищого розвитку ці компоненти досягли в соціально-ринковій моделі, що сформувалась у європейських країнах. У ліберально-ринковій моделі США рівень соціалізації корелює відповідно до соціальної структури суспільства, в якому велику роль відіграють іммігранти та суспільні цінності індивідуалізму. У державно-керованій моделі японської економіки національний чинник у застосуванні методів соціалізації є найбільш вираженим.

У табл. 2 узагальнено функціональні характеристики ключових компонент ринкової моделі.

Таблиця 2

ФУНКЦІОНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КЛЮЧОВИХ КОМПОНЕНТ РИНКОВОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Ключові компоненти ринкової моделі економічного розвитку	Функціональна характеристика
<i>1 кластер</i>	<i>Забезпечує функціонування базових інститутів ринкової моделі</i>
Власність	Упорядкування процесу введення в економічний оборот ресурсів, економічних благ, результатів діяльності
Корпоративна система	Формує множину варіантів взаємодії економічних агентів
Ринкове саморегулювання	Визначає потенціал самоорганізації та забезпечує синергію
<i>2 кластер</i>	<i>Забезпечує гармонійний розвиток людини та громадянського суспільства</i>
Державне регулювання	Забезпечує досягнення мети суспільного розвитку
Суспільна відповідальність	Забезпечує дотримання пріоритету суспільних інтересів над індивідуальними
Соціалізація	Забезпечує реалізацію потреб та інтересів членів суспільства
<i>3 кластер</i>	<i>Забезпечує формування нового міжнародного поділу праці</i>
Інтелектуалізація	Забезпечує досягнення високого рівня технологічності, інформатизації та інноваційності
Алокація ресурсів	Забезпечує ефективність механізмів розподілу ресурсів в умовах глобальних обмежень
Транснаціоналізація	Формує механізми органічного включення національної економіки у світове господарство
<i>4 кластер</i>	<i>Формує вектори та пріоритети подальшого розвитку моделі</i>
Міжнародна конкурентоспроможність	Формує передумови реалізації потенціалу самодостатнього розвитку
Безпека	Формує та підтримує механізми ефективної відкритості національної економіки
Екологічність	Забезпечує сталість розвитку

Складено автором.

Експертний аналіз за функціональними характеристиками глобалізаційних компонент у сучасних провідних національних економічних моделях дозволяє зробити висновки щодо рівня їх розвиненості на сучасному етапі розвитку.

Результати аналізу подані у табл. 3 та відображають найзагальніші риси провідних капіталістичних моделей з точки зору забезпечення національної самодостатності. Значення «А» надається моделі у випадку наявності високого рівня розвитку компоненти порівняно з іншими компонентами, що аналізуються в межах даної статті. У якості еталонного значення показника виступає рівень функціональної реалізації компоненти. Так, значенню «А» відповідає яскрава виразність ознаки у моделі, значенню «В» — помірний рівень розвитку, середній рівень виразності ознаки, значенню «С» — недостатній рівень розвитку.

Таблиця 3

РІВЕНЬ РОЗВИНЕНОСТІ КЛЮЧОВИХ КОМПОНЕНТ У СУЧАСНИХ ПРОВІДНИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ МОДЕЛЯХ*

Ключові компоненти / функції НЕМ	Провідні сучасні національні економічні моделі		
	Ліберальний капіталізм	Соціально-ринковий капіталізм	Державно-керований капіталізм
Власність	А	А	А
Корпоративна система	А	А	В
Ринкове саморегулювання	А	В	С
Державне регулювання	С	В	А
Суспільна відповідальність	С	А	В
Соціалізація	В	А	С
Інтелектуалізація	В	В	В
Алокація ресурсів	А	В	В
Транснаціоналізація	А	В	А
Міжнародна конкурентоспроможність	А	В	А
Безпечність	В	В	В
Екологічність	В	В	В

* Складено автором.

Таким чином, ліберальній моделі відповідає високий рівень розвитку базових ринкових інститутів та забезпечення провідного місця у міжнародному поділі праці. Соціально-ринковій моделі капіталізму, у якій відсутня виражена дивергенція ключових компонент, притаманне найбільш оптимальне поєднання ринкових інститутів та гармонійного розвитку людини, громадянського суспільства. Модель державно-керованого капіталізму загалом характеризується пропорційною розвиненістю всіх кластерів ключових компонент, хоча усередині кластерів має місце суттєва диференціація виразності ознак.

Отже, у даній статті запропоновано нові методологічні підходи до аналізу та дослідження національних економічних моделей. В епоху глобалізації ключові компоненти таких моделей набувають глобалізаційного характеру, що трансформує механізми розвитку національних економік. Тому науковим та практичним завданням економічної та політичної еліти країн повинні стати пошук та розроблення критеріїв самодостатності національного розвитку. Використання принципу валентності компонент моделі надає потужний інструментарій формування стратегії розвитку та розроблення заходів економічної політики щодо її реалізації на кожному етапі національного економічного розвитку та виступає індикатором ефективності застосовуваної стратегії розвитку.

У подальших дослідженнях автор планує довести висунуті гіпотези емпіричними дослідженнями сучасного стану національних економік та процесу еволюції ринкових систем в епоху глобалізації.

Література

1. *Кульчицький Б. В.* Сучасні економічні системи: навч. пос. — Львів: Афіша, 2006. — 279 с.

2. *Бродель Ф.* Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV-XVIII ст.: У 3-х т. Т. 3. Час світу / Пер. с фр. Г. Філіпчук. — К.: Основи, 1998. — 631 с.

3. *Иноземцев В. Л.* Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы: Учеб. пособие для студентов вузов. — М.: Логос, 2000. — 304 с.

4. *Reinert E. S.* How rich countries got rich ... and why poor countries stay poor. London: Constable, 2008. — 365 p.

5. *Stiglitz J.* Globalization and its discontents. London: Penguin Books, 2002. — 288 p.

6. Шніцер М. Порівняння економічних систем/ Пер. с англ. — К.: Основи, 1997. — 519 с.
7. Бриттан С. Капитализм с человеческим лицом. — Спб.: Экономическая школа, 1998. — 399 с.
8. Сакс Дж., Пивоварський О. Економіка перехідного періоду (Уроки для України) / Пер. с англ. О. Пивоварський. — К.: Основи, 1996. — 345 с.
9. Альбер М. Капитализм против каптализма. — Спб.: Экономическая школа, 1998. — 296 с.
10. Башнянин Г. І., Медведчук С. В., Шевчук Є. С. та ін. Політична економія: Навчений посібник / За ред. д. е. н., проф. Г. І. Башнянина і к. е. н., доц. Є. С. Шевчук. — Львів: Новий Світ-2000, 2004. — 480 с.
11. Сучасні економічні системи: Навч. пос. / О. О. Беляєв, А. С. Бебело, М. І. Діба та ін.; За заг. ред. О. О. Беляєва, В. І. Кириленка. — К.: КНЕУ, 2003. — 204 с.
12. Заболоцький Б. Ф. Перехідна економіка: Посібник. — К.: Видавничий центр «Академія», 2004. — 512 с.
13. Леоненко П. М., Черепніна О. І. Сучасні економічні системи: Навч. посіб. — К.: Знання, 2006. — 429 с.
14. Амоша А. И., Иванов Е. Т., Иванов С. Е. Каноны рынка и законы экономики. Кн. 7. Процесс эволюции экономики, производства и общества: Монография / НАН Украины, Института экономики пром-ти. — Донецк, 2004. — 620 с.
15. Поручник А. М. Національний інтерес України: економічна самодостатність у глобальному вимірі: Монографія. — К. КНЕУ, 2008. — 352 с.
16. Татаренко Н. О. Національна мобілізаційна модель економічного розвитку України як відповідь на виклики глобалізації // Стратегія розвитку України. — 2006. — № 2—4. — С. 8—23.
17. Социально-экономические модели в современном мире и путь России: в 2 кн. / Междунар. Ассоциация акад. наук, РАН; Под общ. ред. К.И. Микульского. — М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2003. — 257 с.
18. Белорус О. Г. Экономическая система глобализма: Монография. — К.: 2003. — 376 с.

Стаття надійшла до редакції 06.07.2008